

ULOGA VASILIJARHIPOVA U SPREČAVANJU ESKALACIJE KUBANSKE KRIZE

Ivo Kokić *

UDK 327.54(73:47+57)“1962”
355.462.7(73:47+57)“1962”:327.54
355.094(47+57)“1962”:327.54

Studentski rad

Primljeno: 1. XII. 2023.

Prihvaćeno: 30. IV. 2024.

SAŽETAK

Mornarički časnik Vasilij Aleksandrovič Arhipov važan je akter u sprečavanju izbijanja nuklearnog sukoba i Trećega svjetskog rata na vrhuncu Kubanske krize. Iako o njegovu djelu postoji sasvim dovoljno informacija, njegove zasluge za očuvanje mira nisu u javnosti toliko poznate. Arhipov je zajedno s još dvojicom sovjetskih časnika trebao donijeti odluku o tome hoće li se s njihove podmornice ispaliti nuklearni projektil i time započeti rat s SAD-om. Jedan je časnik dao zeleno svjetlo za takvu odluku, za drugoga nije posve jasno kakvu je odluku podržavao, no Arhipov je zasigurno uložio veto i time spriječio svjetsku kataklizmu. Spomenuti je akter pokazao kako junaštvo nije nužno čin djelovanja u ratu, nego se odnosi i na njegovo sprečavanje. Pokretanje nuklearnog rata njegovoj zemlji ne bi donijelo pobjedu, nego potpuni poraz obiju strana, a posljedice bi osjetilo cjelokupno čovječanstvo, neovisno o involviranosti država u taj sukob. Ovaj članak analizira ratno pravo, Kubansku krizu te konkretan događaj koji je spriječio njezinu eskalaciju.

Ključne riječi: hladni rat, Kubanska raketna kriza, Vasilij Arhipov, nuklearno oružje

UVOD

Hladni rat dosegnuo je svoj vrhunac nakon neuspješnoga američkog pokušaja svrgavanja Fidela Castra, nakon čega su na Kubi 1962. godine instalirani nuklearni projektili iz Sovjetskog Saveza. Zbog toga je američki predsjednik J. F. Kennedy naredio djelomičnu pomorsku blokadu Kube. Svijet je od 16. rujna do 20. studenog 1962. godine bio na rubu nuklearnog rata, a taj je period poznat kao Kubanska kriza. Zbog razdoblja u kojem se odvijala, kao i geografskog položaja, naziva se još i Listopadska (na Kubi), odnosno Karipska kriza u Rusiji. Kriza nije eskalirala u Treći

* Ivo Kokić, univ. bacc. hist., (ivokocic@gmail.com) student je jednopredmetnog diplomskog studija Povijesti, smjer Istraživački, Modul moderna i suvremena povijest (19-20. stoljeće). Rad je proizišao iz istoimenoga ispitnog rada napisanog za potrebe kolegija Sociologija vojske i rata na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u ak. god. 2021/22. ORCID 0009-0008-4679-4754

svjetski rat te je nakon njezina okončanja 1963. godine uspostavljena izravna linija putem telegrama („hotline“) između Bijele kuće i Kremlja (U.S. Department of State, 2024). Međutim, u povijesnim procesima nisu uvijek presudni državnici, tj. oni koji vode politiku svoje zemlje. Slučaj Vasilija Arhipova pokazuje kako je neeskalacija sukoba bila rezultat razboritosti pojedinca, a ne nužno čvrsta odluka jedne od vlada sukobljenih strana.

Arhipov nije jedini pojedinac koji je pridonio očuvanju mira u svijetu. Kao što navode Jerrold Schecter i Peter Deriabin, ruski obavještajac Oleg Vladimirovič Penkovskij uspio je, preko svog prijatelja Grevillea Wynnea (britanskog poduzetnika), britanskoj i američkoj tajnoj službi (MI6 i CIA) dostaviti sovjetske dokumente u kojima je razrađen detaljan plan za nuklearni udar s Kube na SAD. Ti materijali potvrđuju kako je Nikita Hruščov, predsjednik SSSR-a, tu mogućnost smatrao posve realnom. Početne korake u toj operaciji (krijumčarenja dokumenata) Penkovskij je poduzeo samoinicijativno. Prve dokumente poslao je preko dvoje američkih turista. Zanimljivo je kako CIA isprva nije vjerovala u iskrenost njegovih namjera, a priču je smatrala ruskom podvalom. Penkovskij je čak podsjetio Amerikance kako su prošla već četiri mjeseca od njegova pokušaja da im pristupi, a još nije dobio nikakvu povratnu informaciju. No, nakon nekog vremena, Wynne je poslan u misiju u kojoj je iz Sovjetskog Saveza uspio iznijeti tajne dokumente koje je dobio od Penkovskog (Schecter i Deriabin, 1992). Njih se dvojica ubrajaju u najznačajnije ličnosti hladnog rata koji nisu bili donositelji odluka o državnoj politici, nego su sudjelovali u tajnim akcijama. Penkovskij je imao pristup spomenutim dokumentima jer je radio u Glavnoj obavještajnoj upravi (rus. Glavnoje razvedivateljnoje upravlenije – GRU), no nije mogao dobiti čin generala jer se njegov otac borio (i poginuo) kao časnik ruske Bijele garde u Ruskom građanskom ratu. Od 1960. do 1962. Penkovskij je na Zapad uspio dostaviti veliku količinu sovjetskih dokumenata koji su bili državna tajna, a od kojih su mnogi jasno upućivali na to da će SSSR na Kubi instalirati nuklearne projekte (CIA Reading Room, 1966). Nevjerojatne akcije Penkovskog i Wynnea dobile su svoju zasluženu ekranizaciju u filmu „The Courier“ („Sjena špijuna“ u hrvatskom prijevodu filma) iz 2020. godine (Jukić, 2021).

Na tom tragu, cilj je ovog članka prikazati kako odluka jednog čovjeka (koji nije najviše rangiran u hijerarhiji) može nepovratno utjecati na budućnost svijeta. Vasilij Arhipov bio je u prilici (pa i pod pritiskom) ispaliti nuklearni torpedo na američki vojni brod, no smogao je snage suprotstaviti se. Događaj je specifičan i izniman zato što proučava odluku pojedinca koji je spriječio izbijanje rata svjetskih razmjera. Taj čovjek nije pripadao nekolicini najznačajnijih svjetskih državnika koji kroje geopolitičku situaciju, nego se našao u netipičnoj situaciji kad je nekoliko časnika u nuklearnoj podmornici raspravljalo o opstanku svijeta.

Vrijedan je istraživanja i zbog toga što je riječ o rijetkom slučaju kad je vojni časnik donio odluku glede (ne)pokretanja rata jer je poznato da su u pravilu civili (civilna vlast) oni koji upravljaju vojskom (Kuehn, 2018).

PITANJE NUKLEARNOG ORUŽJA

Teorijska analiza

Svaki sukob političkih zajednica koji uključuje izražena neprijateljstva znatnog trajanja može se nazivati ratom (Britannica, 2024). No, radi pojednostavnjenja pojmova, postalo je uobičajeno riječ „rat“ koristiti isključivo za oružani sukob državnih ili nedržavnih aktera (Uppsala University, 2024). Svaki rat ima svoje akcijsko i relacijsko određenje. Akcijsko se odnosi na borbe, dok relacijsko predstavlja (legitimni) autoritet koji provodi rat.

Eskalacija Kubanske krize u Treći svjetski rat predstavljala bi tradicionalni sukob samo po pitanju simetričnosti moći. Pritom simetrija ne znači jednakost u broju vojnika i količini naoružanja, nego u metodi kojom se želi postići pobjeda (Brzica, 2022). Po brojnim ostalim parametrima, napose po vrsti oružja (nuklearnog) kojim bi se vodio, bio bi to nekonvencionalni konflikt. Još je u 19. stoljeću Carl von Clausewitz, tvorac moderne teorije rata, definirao (klasični) rat kao „nastavak politike drugim sredstvima“ (Žunec, 1998: 32-33). Već tu nailazimo na prvu razliku tradicionalnog i potencijalnog nuklearnog rata. Naime, politika teži ostvarenju društvenih ciljeva, a cilj klasičnog rata je podređivanje neprijateljske strane vlastitoj volji, tj. eliminacija neprijateljeve želje za nastavkom borbenog djelovanja. S druge strane, ovakav rat ne može dovesti do toga zbog same vrste oružja kojim se vodi. S vojnog aspekta ne bi bilo ciljno racionalno upotrebljavati nuklearno oružje radi pokretanja rata, s obzirom na to da ono postoji upravo zato da nuklearni rat ne izbije. Povrh toga, njegova bi uporaba služila uništenju, a ne podređivanju protivničke strane. To znači da bi ono, upotrijebljeno s objiju strana, vodilo u obostrano uništenje. Rat je sredstvo, a sredstvo je neodvojivo od svrhe. No, bilo kakva svrha ijedne od zaraćenih strana bila bi besmislena, budući da bi ta država bila uništena u obostranoj destrukciji. Također, nuklearno se oružje ne razvija radi ofenzivne ili defenzivne, nego zastrašujuće (odvraćajuće) vojne strategije. Njezin je smisao pokazati ostalim zemljama kako ta država ima sposobnost vojnog odgovora na prvi neprijateljski udar. Stoga bi korištenje nuklearnog oružja (u ratu između dviju država koje posjeduju takvo naoružanje) za sobom samo povlačilo jedan nuklearni odgovor za drugim, tj. nijedna strana ne bi mogla ostvariti svoje ciljeve.

Radi poimanja iracionalnosti pokretanja rata nuklearnim oružjem, potrebno je razumjeti „ius ad bellum“ („pravo na rat“). Michael Walzer iznio je četiri uvjeta za opravdano stupanje u rat. To su: pravedan uzrok (razlog), realna vjerojatnost pobjede, šteta koja se nanosi neprijatelju razmjerna je cilju koji se želi ostvariti te donošenje odluke o stupanju u rat tek nakon što se konflikt nije uspio riješiti svim mirnim sredstvima (Walzer, 2010). Očito je da nuklearni napad, zbog goleme štete koju bi prouzročio, ne može ispuniti treću pretpostavku. Također, sukob dviju nuklearnih sila nijednoj od njih ne bi mogao jamčiti pobjedu, nego obostrano uništenje.

Sve je to pokazatelj koliko su razboriti bili kasniji predsjednici SAD-a i SSSR-a (Reagan i Gorbačov) kad su 1985. dali zajedničku izjavu o tome kako se „u nukle-

arnom ratu ne može pobijediti, zato ga se nikada ne smije voditi“ (Reagan Library, 2024). Unatoč tomu, brojne države posjeduju i razvijaju nuklearno oružje. Najčešći argument za to je da se ta država ne bi osjećala sigurnom bez nuklearnog oružja, a njezini ga potencijalni neprijatelji imaju (Government UK, 2023). Zato se opravdanje traži u drugim zemljama koje su ih nagnale u tu utrku. Na listi zemalja koje posjeduju projekte s nuklearnim bojnim glavama prednjače Rusija (5 889), te SAD (5 244) (World Population Review, 2024). Posebno je opasno što npr. Ujedinjeno Kraljevstvo nije prihvatilo politiku „no-first use“ („bez prve uporabe“), što znači da ostavlja sebi mogućnost biti prva strana koja će neprijatelja napasti nuklearnim oružjem, umjesto da ga koristi isključivo u obrambene i odvraćajuće svrhe (Mills, 2023).

Kako bismo lakše razumjeli koliko je puta moguće uništiti svijet potencijalom kojeg danas posjeduju nuklearne sile (a „dovoljno“ je samo jednom), potrebno je osvrnuti se na deklasificirane dokumente američkih znanstvenika iz 1945. godine. Znanstvenici koji su radili na projektu „Manhattan“ (izrada atomskih bombi za američku vojsku u Drugome svjetskom ratu) procijenili su da je za uništenje cjelokupnog čovječanstva dostatno najviše 100 atomskih bombi tadašnje jačine (Tapalaga, 2022). Treba imati na umu kako je današnje nuklearno oružje znatno jače od onoga iz 1945. te je stoga broj nuklearnih udara kojima bi Zemlja mogla biti uništena znatno manji. Time bi danas globalnu apokalipsu bilo moguće izazvati tek s jedne podmornice jer „američke podmornice smiju prenositi do dvadeset nuklearnih projektila“ (Submarine Force, 2023). Nadalje, „deset ruskih nuklearnih podmornica može nositi do 800 nuklearnih bojevih glava“ (Al Jazeera, 2023).

Za vrijeme hladnog rata razvijen je koncept nuklearnog odvraćanja. Temelji se na doktrini po kojoj bi jedna nuklearna sila uzvratila drugoj istom mjerom, ako bi ona (druga država) prva upotrijebila nuklearno oružje. Kao što smatra Michael Walzer, riječ je o jednoj od najvećih moralnih dvojbi suvremenog svijeta jer prihvaća neetičan odgovor kao reakciju na neetičan protivnikov potez. Unatoč tomu što se krhka i konstantno privremena ravnoteža u svijetu održava putem spomenutog koncepta, treba priznati kako se taj princip zapravo pokazao vrlo djelotvornim, tj. dosad je efikasno sprečavao izbijanje nuklearnog rata. Walzer navodi kako je spomenuti princip uveden zato što je krajem pedesetih godina 20. stoljeća većina ljudi podržavala zabranu nuklearnog i termonuklearnog oružja. Paradoksalno, odvraćanje je pretvoreno u politiku da se putem gomilanja nuklearnog oružja ta zabrana ostvari. Time nije zabranjeno njegovo postojanje, nego je u praksi spriječeno korištenje tog oružja. Uporaba nuklearnog oružja pokazala bi da je ta zamisao odvraćanja bila neuspješna. Osobito je opasno što, zbog razornosti atomskih bombi (što je i razlog efektivnosti straha što ga izazivaju), nije moguće voditi ograničen nuklearni rat, tj. izbjegavati civilne žrtve. Toga je bio svjestan i George Kennan (američki diplomat) koji se protivio bilo kakvoj uporabi nuklearnog oružja, čak i kad bi SAD bio njime napadnut. Smatrao je, zbog dimenzije humanosti, da nije ispravno nanositi takvu tragediju čak ni kao recipročni odgovor. Iako se Kennana smatra ocem američke hladnoratovske politike, SAD nije prigrlilo njegova stajališta (Walzer, 2010).

Sigurnosna dilema

Kao što je uloga vojske vođenje rata, a njezin smisao čuvanje mira, tako je i osnovna (sigurnosna) funkcija države često dvojaka. Modeli društvenih odnosa mogu biti: kooperativni, kompetitivni, konfliktni i pregovarački. Konfliktni odnosi ključni su za razumijevanje sigurnosne dileme. Taj izraz odnosi se na situaciju u kojoj jedna država poduzima određene poteze kako bi povećala vlastitu sigurnost, a to izaziva reakciju druge države, što posljedično dovodi do smanjenja opće razine sigurnosti u odnosu na prethodno stanje (Britannica, 2023).

Još od Tukididova opisa Peloponeskog rata, strah od gomilanja moći suprotne strane vodi u sukob. Jedan je od uzroka Peloponeskog rata i taj što je Atena svojim napretkom stvorila kod Sparte osjećaj da će ih Atenjani podrediti, tj. da će Atena svoj prosperitet postići prevlašću nad ostalim polisima (Buzar, 2020). Konfliktni i kompetitivni odnosi na zanimljiv način vode povećanju moći. Kad se jedna država osjeća (opravdano ili neopravdano) ugroženom od strane druge, to u njoj generira strah. Zbog toga će ona pojačati svoju moć barem do razine moći druge države, a po mogućnosti i malo više. Dakle, ona je ojačala radi svoje sigurnosti i zaštite sebe, a ne radi ugrožavanja druge države. Međutim, kad druga država primijeti da je prva ojačala iznad razine njezine moći, onda će se ona osjetiti ugroženom. Stoga će druga država opet povećavati svoju vojnu moć kako bi nadjačala prvu, ali ponajprije zbog vlastite sigurnosti. Time te dvije države ulaze u začarani krug generiranja nesigurnosti, a sve zbog želje za povećanjem vlastite sigurnosti. To se događa jer povećanje njihove sigurnosti (jačanja moći) stvara nesigurnost kod suprotne strane (Lobell, 2010). Dakle, u rat se ide zbog percepcija protivničke strane, tj. vlastitog straha.

Sigurnosna se dilema temelji na strahu kao jednom od šest temeljnih ljudskih emocija. Taj se strah ne odnosi samo na neprijateljevo oružje, nego se treba bojati i samog identiteta protivnika koji po svojoj biti predstavlja ugrozu. U hladnom ratu SAD je vidio komunizam kao razornu ideologiju usmjerenu protiv svojih vrijednosti. Stoga je svoju želju za vojnom superiornošću legitimizirao pridajući sebi ulogu države koja je lider slobodnog svijeta (Booth i Wheeler, 2008). O tome koliko je hladni rat bio identitetski i ideološki sukob, svjedoči i američka hladnoratovska krilatica „better dead than red“ („bolje mrtav nego crven“), aludirajući na crvenu kao boju komunizma (Penn Global, 2021).

Rizičnosti stanja u svijetu bio je svjestan i američki predsjednik Kennedy, o čemu svjedoči i njegov govor pred Općom skupštinom UN-a 25. rujna 1961., u kojem je istaknuo kako „ratno oružje mora biti uništeno prije negoli ono uništi nas“ (JFK on Nuclear Weapons, 2003). Prema Tvrtku Jakovini, na Kennedyjevo poimanje situacije umnogome je utjecala knjiga Barbare W. Tuchman *The Guns of August* koju je pročitao sredinom 1962. Bio je toliko impresioniran tim djelom, koje tematizira početak Prvoga svjetskog rata (u kolovozu 1914.), da ga je preporučio svima u Bijeloj kući. Dok je studirao na Harvardu, Kennedy je pohađao i kolegij o uzrocima Velikog rata.¹ Stoga je, pogotovo nakon što je pročitao spomenutu knjigu, bio opterećen

¹ Veliki rat je drugi naziv za Prvi svjetski rat.

spoznajom da rat svjetskih razmjera može buknuti i slučajno, tj. zbog niza krivo posloženih odluka. Posebno ga je morio strah od pogrešne procjene situacije. Znao je da loša analiza namjera druge strane može završiti kobno. Bio je toliko ponosan što Kubanska kriza nije eskalirala da je nakon njezina okončanja izjavio kako bi trebalo napisati inverzni nastavak knjige *The Guns of August* pod naslovom *The Missiles of October*. Ta bi knjiga objasnila kako je u listopadu 1962. spriječen Treći svjetski rat (Jakovina, 2016).

Teorije pravednog rata i ratno pravo

Osobito je zanimljivo pitanje u ovom sukobu kako je rat vrlo brzo mogao buknuti potpomognut argumentacijom o njegovoj pravednosti. Članak 41. Povelje Organizacije Ujedinjenih naroda (OUN) omogućuje Vijeću sigurnosti UN-a poduzimanje mjera protiv države koja krši međunarodni mir i sigurnost. Ako te mjere ne budu dale rezultata, članak 42. daje za pravo Vijeću sigurnosti pokretanje vojne operacije s kopna, mora i iz zraka kako bi se mir i sigurnost ponovno uspostavili.² Pritom Vijeće sigurnosti člankom 39. nije obuhvatilo samo oružani sukob, nego svaku moguću prijetnju miru. No, neovisno o spomenutim mjerama kolektivne sigurnosti, svaka država ima prirodno pravo na samoobranu, tj. obranu od agresije sukladno članku 51. Povelje UN-a (Narodne novine, 1993).³ U teoriji može djelovati samorazumljivo što podrazumijeva pravo na obranu. Ipak, u praksi nije tako jednostavno odrediti do koje mjere država smije poduzimati akcije u cilju preventivne obrane, tj. sprečavanja mogućnosti napada na svoj teritorij.

Nije sporno konstatirati da se države (kao i pojedinci) smiju braniti od ugroze za koju je izgledno da im predstoji. No, za pokretanje preventivne obrane potrebno je dokazati da uistinu prijeti takva opasnost koja ne ostavlja mogućnost izbora drugih sredstava. To bi značilo da postoji objektivni standard kojim se može izmjeriti opasnost, ali u stvarnosti ne postoji nikakav alat za mjerenje stupnja ugroze. Osim toga, ugroza ne mora imati nikakve veze sa sigurnošću same državne granice, nego postoji u određenoj razini svijesti i ideji ravnoteže snaga. Pri određivanju je li određena opasnost stvarna, emocije i (subjektivni) dojam ugroženosti imaju bitnu ulogu te ometaju realnu procjenu situacije (Walzer, 2010).

Ratno pravo dopušta represalije samo kao odgovor na nedopušteno postupanje protivnika s ciljem da on odustane od takvih prijetnji. To je još jedan primjer kako mehanizmi odvratanja protivnika od napada približavaju obje strane ratu. Važno je istaknuti kako je u slučaju Kubanske krize postojala vrlo tanka granica između pokretanja preventivnoga (anticipatornog) i preduhitrenoga (prijevremenog) rata. To se odnosi na vrlo specifičan koncept anticipatorne obrane jer se povlači pitanje uvjeta, opsega i ograničenja realizacije prava na obranu (Seršić, 2007). Problem je što država zbog potrebe za vlastitom sigurnošću može precijeniti rizike koji joj prijetje sa stranog teritorija i stvoriti pogrešnu sliku o ugrozi. Drugim riječima, model

² Pri donošenju odluka u Vijeću sigurnosti svaka od pet stalnih članica ima pravo veta.

³ Povelja UN-a ne koristi izraz „rat“ u člancima koji se odnose na oružani sukob.

preventivne samoobrane nije sporan u teoriji, nego je pitanje na koji način, izvan svake razumne sumnje, ustanoviti je li prijetnja dovoljno velika da bi se protiv nje smjela poduzeti oružana akcija (Perišić, 2014). Svaka vlada neminovno zadržava dozu subjektivnosti pri toj procjeni. Međunarodno pravo legalizira anticipatorni rat u trenutku kad na teritoriju jedne države postoji izravna prijetnja za sigurnost druge države, dok kod preduhitrenog rata ta prijetnja nije izravna ili nije objektivna. Prijetnja ne mora označavati samo službenu vladinu politiku, nego može predstavljati i drukčiji vid ugroze po pitanju nacionalne sigurnosti određene države.

Primjerice, djelovanje neke terorističke organizacije (ili druge prijetnje) može biti čimbenik u opravdanju pokretanja preventivnog rata, tj. napada na teritorij države s kojeg ona djeluje. Takav sustav uveden je zbog razumnog pitanja treba li subjekt čekati napad na sebe, tj. čekati agresiju kako bi shvatio da prijetnja postoji. Takve se vojne akcije ne pokreću samo kao odgovor na teroristički (ili drugi oružani) udar, nego i kao prevencija takvog napada (Seršić, 2007). Temeljna funkcija sigurnosti upravo i jest preventivna, tj. sprečavanje određene prijetnje. Budući da su SAD i SSSR imali prema svom teritoriju usmjereno nuklearno oružje (uz prijeteće najave sa suprotne strane), mogle su se pozvati (iako ne znači da bi to bilo opravdano) na pokretanje rata kao nužne obrane.

U tajnoj operaciji „Anadir“ Sovjeti su na Kubu dostavili i instalirali projekte s nuklearnim bojivim glavama (Stanford University, 2018). Polazeći od toga, Kennedyjeva vlada definitivno je mogla pronaći dovoljno jake argumente kojima bi američkoj i svjetskoj javnosti opravdala preventivni napad na Kubu (barem iz zraka uništavajući lansirne rampe) prije nego što SAD doživi napad, jer su nuklearni projektili s Kube mogli dosegnuti američki teritorij. S druge strane, ni Kubi (tj. ruskoj vojsci stacioniranoj na njezinom teritoriju) nije manjkalo opravdanja za tvrdnju da pomorska blokada otočne države predstavlja objektivnu prijetnju te da bi pokretanje rata samo bilo u svrhu njezina deblokiranja. To je dobar primjer kako su dvije države iz pravednih i (barem načelno) miroljubivih razloga, te želje za obranom, mogle odvesti cijeli svijet u destrukciju. Ipak, treba istaknuti kako nije potpuno točna interpretacija da je SAD blokirao Kubu. Pomorska blokada označava zabranu bilo kakvog putovanja, tj. plovidbe na određenom dijelu mora. Kennedy je bio svjestan kako bi takvo što s pravom moglo biti protumačeno kao čin rata. Stoga je Bijela kuća inzistirala da se ne koristi izraz blokada nego „karantena“. Američko opkoljavanje Kube jedino je sovjetskim teretnjacima priječilo pristup na taj otok kako ne bi mogli i dalje dostavljati nuklearno oružje i ostali vojni materijal Castrovu režimu. Dakle, samo je dio plovila (onih koji bi svojim teretom ugrožavali SAD) bio zahvaćen tom odlukom (Kennedy 'Quarantines' Cuba, 2023). Obje su strane bile podjednako u pravu (i u krivu) kad su protivnika predstavljale kao opasnost. Dvije su osnovne komponente pravednosti u ratu („*ius in bello*“)⁴ – diskriminacija i proporcionalnost. Diskriminacija označava razlikovanje legitimnih vojnih ciljeva⁵ od neborbenih meta. Ona segregira

⁴ treba razlikovati od prava na rat („*ius ad bellum*“)

⁵ Iako u pravilu „legitimno“ označava društvenu podršku, a „legalno“ ono što je zakonski dopušteno; izraz „legitimni vojni cilj“ također je valjan jer proizlazi iz tradicije pravednog rata.

front i pozadinu, vojnike i civile, borbenu i neborbenu, te ostale komponente čije su granice jasno izražene u klasičnim ratovima. Proporcionalnost definira koliko se vojne sile smije upotrijebiti za ostvarenje ratnog cilja. Razmjer oružanog udara treba biti proporcionalan količini štete i zla koju nanosi protivnička strana, te koji je potreban za ostvarenje pobjede (Simeunović, 2018). Pritom treba napomenuti kako u proporcionalnosti nije moguće uspostaviti idealan matematički omjer, nego ovisi o konkretnoj situaciji. Primjerice, kad je Hrvatska pokrenula operaciju „Oluja“, hrvatskih je vojnika bilo trostruko više nego srpskih (Žunec, 1998). No, proporcionalnost se ne odnosi na taj tip omjera nego na način postupanja u ratu. To znači da ako je za ostvarenje vojnog cilja dovoljno ispaliti deset projektila, a vojska ispalila petnaest, zapovjedniku će se suditi za prekomjernu uporabu sile. Potrebno je procijeniti kolika su sredstva zaista potrebna razmjerno cilju koji se želi postići (Simeunović, 2018).

Ius in bello zabranjuje napad na civile kao sâm cilj vojne akcije. Svaki civil, osim ako se nije aktivno uključio u borbu i time postao aktivnim sudionikom rata (bez obzira na to što mu odjeća nije vojna uniforma), ima imunitet jer je njegovo osnovno pravo ne biti primarno (inicijalno) napadnut. No, po principu neophodnosti dopušta nanošenje štete civilima ako ne postoji drugi način za ostvarenje vojnog cilja te ako su pri njegovu ostvarenju odabrana najmanje opasna sredstva za njegovu provedbu (Simeunović, 2018). Dakle, stradanje civila je nekažnjivo onda kad oni stradaju kao kolateralne žrtve, odnosno kad bivaju pogođeni kao sekundarna posljedica udara na legitimni vojni cilj.⁶ Međutim, atomska bomba razara široko geografsko područje, a ne samo cilj koji je pogodila. Osim fizičke i toplinske destrukcije koju to oružje izaziva, treba uračunati i štetnost radijacije koja bi imala katastrofalne posljedice ne samo u tom trenutku, nego i za nekoliko budućih generacija. Dakle, u nuklearnom ratu ne bi bilo ni diskriminacije ni proporcionalnosti

SAD nije mogao računati na odobrenje invazije na Kubu putem prava na kolektivnu obranu, jer bi za takvo što suglasnost trebalo dati Vijeće sigurnosti UN-a. U njemu je SSSR (kao i danas Rusija), jedna od pet stalnih država članica, imao pravo veta. No, u cijelu priču snažno su bili upleteni mehanizmi kolektivne sigurnosti. Smisao je kolektivne sigurnosti jačanje zajedničke moći u svrhu odvratanja bilo koga od

⁶ U modernim asimetričnim sukobima, česta su stradanja civila koja nisu rezultat izravnoga namjernog napada na civilne objekte, niti nasumičnih ili neproporcionalnih napada. U suvremenim ratovima uviđamo porast broja civilnih žrtava do čega je došlo bez kršenja ratnog prava, odnosno unatoč tome što je određena vojska postupala sukladno zakonima ratovanja (Brzica, 2022). Civilne žrtve mogu biti slučajni rezultat sukoba dviju vojski. Te kolateralne žrtve ne predstavljaju kršenje ratnih zakona samo ako je jedna vojska ciljala legitimnu vojnu metu. Zato treba utvrditi je li se vojno osoblje i korišteno naoružanje nalazilo među civilima i time ih izložilo pogibelji za koju je kriva vojska njihove države (Human Rights Watch, 1996). Stoga svaka vojska ima obvezu ne samo brinuti se da ne počinu zločin prema civilima, nego i skrbiti da ne dovede u opasnost civile pod svojom kontrolom. Vojne snage ne smiju „uspostavljati baze i operativne sustave naoružanja u naseljenim područjima“ jer ih time izlažu opasnosti. Primjerice, škole i bolnice ne smiju biti korištene kao vojne baze niti je dopušteno „pokretati napade iz naseljenih civilnih područja“. „Takve taktike krše međunarodno humanitarno pravo i ugrožavaju civile jer pretvaraju civilne objekte u vojne mete“ (Amnesty International, 2022).

napada na jednu od država koja je u tom savezu. Takav tip saveza suverenih država (koji nema nadnacionalna tijela) naziva se „casus foederis“ („slučaj saveza“). Taj se izraz odnosi na obavezu izvršavanja savezništva (Proleksis enciklopedija, 2015). U praksi vrednuje napad na jednu državu članicu jednako kao napad na sve članice, tj. ostale države imaju obavezu priskočiti u pomoć napadnutoj. Tu ponovno dolazimo do dvosjeklog mača istodobnog stvaranja sigurnosti i straha. Temelj takvih saveza je miroljubiv i obramben. Cilj mu je odvratiti bilo koju državu (koja nije u tom savezu) od napada na neku njegovu članicu, tj. zastrašiti potencijalnog napadača. Međutim, širenje takvih paktova ubrzava proces lančane reakcije u kojoj dvije sukobljene zemlje (članice suprotstavljenih saveza) mogu u rat uvući golemi broj država. Za rat velikih razmjera dovoljno je i da samo jedna od tih dviju zemalja bude dio nekoga takvog saveza, iako je načelno njegova svrha sprečavanje rata. Primjerice, da je Sovjetski Savez napao Tursku, to bi značilo da sve ostale članice NATO pakta ulaze u taj rat na strani Turske, koja je članica NATO-a od 1952. godine (MFA Turkey, 2012). Članak 5. NATO pakta propisuje kako se oružani napad na jednu njihovu članicu (ili više njih) smatra napadom na sve članice (NATO, 2019). Kuba, članica Pokreta nesvrstanih zemalja, bila je u neformalnom savezništvu s SSSR-om. Sovjetska vlada nije imala obvezu intervenirati u korist Kube da je došlo do rata, no flagrantno je da bi to učinila. Za takvu intervenciju možda čak ne bi ni koristila opravdanje da stupa u pomoć napadnutoj državi. Budući da se sovjetska vojska nalazila na Kubi (pa bi takav rat predstavljao napad na njihove položaje), to bi definitivno bio dovoljno jak argument vladi u Moskvi da se izravno uplete u sukob. Na tom se primjeru ogleda kako je za vrijeme hladnog rata savezništvo bilo ključni odgovor na prijetnje, a ujedno je predstavljalo i glavnu prijetnju.

KUBANSKA KRIZA

Analiza Kubanske krize

Nekoliko godina prije Kubanske krize, SAD je razvio izviđački zrakoplov U-2. Sovjeti su jednu tu letjelicu oborili iznad svog teritorija 1. svibnja 1960. godine. Pilot Francis Gray Powers upravljao je zrakoplovom na letu između Pakistana i Norveške, a srušen je dok je letio između Moskve i Lenjingrada (današnji Sankt Peterburg).⁷ Olupina zrakoplova izložena je nekoliko dana kasnije u Moskvi kao dokaz američke špijunaže. Zbog spomenutog incidenta (obaranja spomenute letjelice), otkazan je planirani sastanak dvaju predsjednika, Eisenhowera i Hruščova, koji se trebao održati u Parizu 1960. godine (Milestones – Office of the Historian, 2023). To bi trebalo imati na umu zbog boljeg razumijevanja koliko su američko-sovjetski odnosi bili ispunjeni nepovjerenjem i prije Kubanske krize.

Nakon uspješne revolucije, tj. dolaska na vlast, Fidel Castro je smatrao kako je on spasitelj koji treba osloboditi Kubu od američkog utjecaja. Dakako, takvo je razmišljanje vodilo Kubu u savez s SSSR-om. Time je SAD svoga prvog susjeda počeo gledati kao prijetnju za nacionalnu sigurnost (Rajevac, 2017). Kotač sigurnosne dileme, kod koje želja za sigurnošću generira strah, ponovno se pokrenuo. Koliku je nesigurnost izazvala Kubanska kriza pokazuje i to što je američka vojska prvi put u povijesti podignuta u stanje pripravnosti na razinu DEFCON 2.⁸ Ta razina označava korak do (nuklearnog) rata, a oružane snage spremne su krenuti u borbu za manje od šest sati (AeroTime, 2023). U tom stanju, bombarderi su već podignuti (Everything Everywhere, 2021).

Kubanska raketna kriza postala je neminovna nakon američkoga neuspješnog pokušaja svrgavanja Castrova režima pod paravanom desanta kubanskih političkih emigranata u Zaljevu svinja. To je na Kubi dovelo do rasta straha i jačanja želje Kubanaca za obranom od mogućega novog napada (Povijest, 2023). Iskrcavanje je izvršeno 17. travnja 1961., a plan je odobrio još Kennedyjev prethodnik Eisenhower

⁷ Pilot je trebao pokrenuti samouništenje zrakoplova, no navodno nije uspio uključiti taj mehanizam, a postoji i teorija da je bio dvostruki agent.

⁸ Izraz DEFCON skraćena je od Defense Readiness Condition (Stanje spremnosti za obranu). Postoji pet razina stanja borbene spremnosti u SAD-u, pri čemu je DEFCON 5 najniže (zadano stanje u miru), dok DEFCON 1 znači da je SAD pred neposrednim napadom ili je vojni sukob već počeo. DEFCON 2 aktiviran je kasnije jedino za vrijeme Zaljevskog rata 1991. godine. DEFCON 1 nije aktiviran nikad, ali je njegova simulacija izvedena prilikom NATO-ove vojne vježbe „Able Archer 83“ („Spremni strijelac ‘83“) u studenom 1983. godine (Uenuma, 2022). Radilo se o redovitoj godišnjoj vojnoj vježbi. No, ta je vježba djelovala toliko uvjerljivo da je Sovjetski Savez protumačio kako se NATO zaista sprema na rat s SSSR-om. Upravo je „Able Archer 83“ najsličniji događaj koji se, po pitanju dojma o neposrednoj blizini izbijanja svjetskog rata, može usporediti s Kubanskom krizom. Ipak, razlika je u tome što je Kubanska kriza bila stvarna ugroza, dok je 1983. atomski rat gotovo izbio zbog krive percepcije jedne masovne vježbe. Time je 1983. prekinuto razdoblje detanta (popuštanja) među velesilama i počeo je „drugi hladni rat“ (*Cold War II*) (Fischer, 2007).

u ožujku 1960. godine. Otprilike 1 400 kubanskih emigranata (poznati kao Brigada 2506) koji su izvršili desant uglavnom nisu bili vojni profesionalci, ali su bili trenirani u kampovima za obuku u Gvatemali pod nadzorom CIA-e. Ipak, Castro je već u listopadu 1960. doznao za taj program obuke antikomunističkih emigranata. U roku od jednoga dana od početka iskrčavanja, Castro je poslao 20 tisuća kubanskih vojnika na napadnute obale. Kubanska je vojska emigrantima potopila dva broda te uništila polovinu zračne podrške. Situaciju su otežavale i nepogodne vremenske prilike. Dva dana ranije, 15. travnja, osam zastarjelih američkih bombardera B-26 iz Drugoga svjetskog rata (obojenih tako da izgledaju kao kubanski avioni) trebalo je bombardirati kubanske aerodrome. No, uglavnom su promašili svoje mete, tj. nisu ispunili zadaću. Nakon što su fotografije tih zrakoplova razotkrile američku podršku toj operaciji, Kennedy je otkazao drugi zračni udar. Tek je 19. travnja poslao još šest aviona u pomoć, no svi su srušeni, te su istoga dana borbe okončane (JFK Library, 2024). Iako operaciju iskrčavanja nije izvršila američka vojska (što bi predstavljalo vojnu invaziju), niti je snaga američkog oružja došla do izražaja; ovo može biti očit primjer kako se rat ne pobjeđuje boljim naoružanjem nego ljudskim faktorom, tj. motivacijom za pobjedu. Iako su i spomenuti emigranti imali razloga biti motivirani za rušenje Castrova režima, želja za otporom svakako je bila jača kod napadnute Kube. Suočen s neuspjehom u Zaljevu svinja, SAD se okrenuo drukčijoj taktici. Kennedy je 30. studenog 1961. odobrio provođenje operacije „Mongoose“ („Mungos“), poznatu i kao „Kubanski projekt“. Ta je operacija obuhvaćala niz tajnih akcija CIA-e protiv Castrova režima. Njima je zapovijedao general američkoga ratnog zrakoplovstva Edward Geary Lansdale (Prados i Jimenez-Bacardi, 2019).

Vlade Kube i SSSR-a nisu imale ista gledišta o rješavanju nastale situacije. Castro je pisao Hruščovu nagovarajući ga da upotrijebi nuklearno oružje, čak i po cijenu žrtvovanja Kube. No, Hruščov je već postigao dogovor s Kennedyjem o povlačenju nuklearnih projektila. Castro je bio bijesan kad je, od svog prijatelja Carlosa Franquija (urednika novina „Revolución“), doznao da je Hruščov bez njegova znanja sklopio takav dogovor jer je to smatrao izrazom nepoštovanja prema Kubi (American Experience, 2024).

Castrova ljutnja nije jedino što je pogoršavalo situaciju. Naime, 27. lipnja srušen je američki zrakoplov U-2, čime je njegov pilot Rudolf Anderson Jr. postao jedinom žrtvom Kubanske krize (Klein, 2023). Takav razvoj događaja nije odgovarao Sovjetskom Savezu, jer je Kremlj namjeravao započetim pregovorima obustaviti krizu. To je presudno za razumijevanje atmosfere nepovjerenja koja je stvorena upravo tog dana, tj. u trenutku kad su zategnuti odnosi mogli prerasti u rat. Takvo stanje u kojem je akterima puno toga nejasno i ne mogu sagledati situaciju onakvom kakva ona doista jest, naziva se „maglom rata“ (Oxford Reference, 2024).

Vasilij Arhipov

Situacija glede Kubanske krize sve se više zaoštavala te su vlade objiju strana počele gubiti strpljenje. Nakon što je američki špijunski avion srušen iznad Kube, razarač USS Beale (iako u međunarodnim vodama), ispalio je, dana 27. listopada 1962., signalne

podvodne bombe put sovjetske nuklearne podmornice B-59 kao znak da je uočena. No, njezin zapovjednik, Valentin Grigorjevič Savickij taj potez nije protumačio kao upozorenje nego kao napad. Stoga je odlučio ispaliti nuklearno oružje na američki nosač aviona USS *Randolf*, koji je predvodio tu američku flotu (Burr i Blanton, 2002). Točnije, nakon što nije uspio uspostaviti komunikaciju s Glavnim stožerom u Moskvi, naredio je da se nuklearni torpeda stavi u stanje borbene pripravnosti. No, prema Hruščovljevu napatku, tu su odluku trebali donijeti jednoglasno svi sovjetski časnici na podmornici. U pravilu su to bili jedino zapovjednik podmornice i politički komesar (u ovom slučaju Ivan Semjonovič Maslenikov). Međutim, na toj podmornici od časničkog kadra nalazio se još i zamjenik zapovjednika sovjetske flote u tom dijelu Karipskog mora, Vasilij Arhipov, te je i on (zbog dodijeljenog mu čina) trebao sudjelovati u donošenju odluke (Savranskaya, 2005). Povijesni izvor o ovom događaju su zapisi obavještajnog časnika Vadima Orlova koji se tada nalazio na spomenutoj podmornici. Ako je vjerovati njemu, Savickij je bio spreman raznijeti američku flotu bez obzira na to što je bio svjestan da će i njegova podmornica biti potopljena. Smatrao je i da je rat na površini (mora) možda već počeo. Odluku je povukao tek nakon savjetovanja s Arhipovim i Maslenikovim. Orlov nije eksplicitno zapisao tko je od njih dvojice imao kakvo stajalište (NSA, 2002). Naposljetku je podmornica izronila na površinu, a njezin je zapovjednik (Savickij) shvatio da, iako su bili u okruženju američkih vojnih brodova, ratnog stanja nije bilo (Robinson-Leon i Burr, 2002).

Uobičajene su interpretacije da je upravo Arhipov oštro istupio protiv odluke o torpediranju te uspio urazumiti Savickog (TRT World, 2021). Pritom nije upitno da se Arhipov napadu doista protivio. No, s obzirom na to da je i jednim (Arhipovljevim) protivljenjem napad već bio onemogućen, mišljenje Maslenikova ostalo je sporedno u prepričavanjima ovog događaja, dijelom i zbog nedostatka primarnih izvora koji bi nam otkrili za što se zalagao. Da je Arhipov podržao napad, onda bi Maslenikovljevo mišljenje jasnije došlo do izražaja. Ovako se priklonio jednoj od dviju mogućnosti, tako da njegova odluka nije bila presudna.

Budući da očito nije moguće doći do apsolutne istine o Maslenikovljevu stajalištu, treba razmotriti obje opcije. Ako se Maslenikov nije usprotivio odluci Savickoga, onda je svijet, osim Arhipovljeve staložene odluke, dobrim dijelom spasio i splet sretnih okolnosti. Naime, pitanje je slučajnosti što se Arhipov kao časnik (u ovom slučaju treći), od svih plovila sovjetske flote na tom području, našao upravo na podmornici put koje su ispaljene signalne bombe. Osim toga, Hruščovljeva zapovijed da odluka treba biti jednoglasna, izdana je računajući na to da ju u pravilu donose dvojica časnika. Stoga se podrazumijevalo da ako dvojica moraju donijeti odluku, onda ona mora biti jednoglasna jer među dvojicom nema natpolovične većine. Međutim, zapovijed o jednoglasnosti morala se primijeniti čak i u ovom slučaju kad je bilo moguće postići većinu glasova. Sve je to pokazatelj kako u povijesti postoje brojni faktori koji određuju ishod nekog procesa, a na koje najvažniji akteri njegova pokretanja (državnici) ne mogu utjecati.

Ako je Maslenikov bio protiv odluke Savickoga, onda nuklearni rat ne bi izbio ni u slučaju da su bila prisutna samo dvojica časnika. Također, Maslenikov bi ju blokirao čak i da ju je treći član podržao. Zaista je moguće da su Maslenikov i Arhipov

podjednako zaslužni za neeskalaciju Kubanske krize. Pritom je bitno naglasiti da je i jedan glas „protiv“ bio dovoljan, tako da se ne može mjeriti tko je više zaslužan.

Što god da se zaista dogodilo, Arhipovljeva uloga u povijesti ostaje neosporno pozitivna, a (neodgovoreno) pitanje je samo je li on jedini koji je u tom ključnom trenutku donio spomenutu odluku. Godine 1981. promaknut je i u čin viceadmirala (The Famous People, 2023). O njegovu životu i smjeloj odluci snimljen je dokumentarni film „The Man Who Saved the World“ (PBS: Public Broadcasting Service, 2012). Zbog njegove odluke, Institut budućnosti života (Future of Life Institute) u Londonu, posthumno mu je dodijelio priznanje 2017. godine (Davey, 2017). Ipak, možda je od svega navedenoga relevantnija izjava Thomasa Blantona, bivšeg ravnatelja američkog Arhiva nacionalne sigurnosti, koji je izjavio kako je „čovjek zvan Vasilije Arhipov spasio svijet“ (Lloyd, 2002). Riječi takvog autoriteta definitivno treba uzeti u razmatranje pri sagledavanju mogućnosti da je upravo Arhipov bio jedini časnik koji se usprotivio nuklearnom napadu, ili se barem zauzeo odlučnije ili prije Maslenikova. Ničija opservacija nije jamstvo da je to bio jedini mogući scenarij i ne treba na temelju toga biti potpuno uvjeren da je Maslenikov podržao pokretanje rata. No, teško je zamisliti da bi Blanton iznio takvu tezu a da se nije temeljito informirao o svim mogućim interpretacijama. Arhipovljev veto je nedvojben i bio je dovoljan za sprečavanje napada. Ako je Maslenikov i bio protiv rata, to opet ne umanjuje Arhipovljeve zasluge, samo što u tom slučaju ne pripadaju isključivo njemu, nego su obojica zaslužna podjednako.

ZAKLJUČAK

Možemo zaključiti kako je eskalacija Kubanske krize u otvoreni rat bila mnogo izglednija opcija nego što ju se percipira. Osobito nadahnjuje činjenica što je Treći svjetski rat nije spriječen zbog mudrog vođenja politike iz nekoga od središta moći, nego razboritom odlukom pojedinca (ili pojedinaca). Koja god interpretacija bila točna, Arhipov je primjer nepopuštanja pod pritiskom te donošenja racionalne odluke unatoč napetoj situaciji. Također, pokazao je kako čovjek uvijek ima osobnu odgovornost pri donošenju odluke, čak i ako na njega vrši utjecaj viša hijerarhijska instanca. Dao je do znanja kolika može biti razlika između legalnoga i etički prihvatljivoga.

Idući važan zaključak koji proizlazi iz ovog rada jest protivljenje korištenju nuklearnog oružja kao zlouporabi nuklearne tehnologije. Moralno najjači argument protiv korištenja nuklearnog oružja može se jednostavno dati s deontološkog aspekta te zaključiti kako je ono u svakom slučaju neprihvatljivo. Međutim, u srazu dviju nuklearnih sila pojavljuje se i dodatni argument. U teorijama igara i teorijama racionalnog izbora akteri funkcioniraju na način da intervencijom u okolinu maksimaliziraju vlastite interese. Pritom trebaju pretpostaviti kakvu će reakciju njihov potez uzrokovati kod druge strane. U geopolitici, kao i u šahu, odluke aktera ovise o potezima suprotne strane. Zato država koja raspolaže nuklearnim oružjem ne bi mogla postići nikakav uspjeh u ratu protiv druge države koja ga također posjeduje jer je jasno kakav bi bio odgovor s neprijateljske strane. Oni koji opravdavaju razvoj

nuklearnog oružja naglašavaju upravo taj njegov aspekt jer ponajprije služi za odvratanje neprijatelja od napada, a time i sprečavanju svjetskog rata.

Naposlijetku, Arhipov je pokazao kako prilikom procjenjivanja situacije treba kvalitetno analizirati stanje, a ne voditi se kognitivnim predrasudama o drugoj strani. Potrebno je pokušati objektivno dokučiti stvarne nakane druge strane, pogotovo kad je riječ o napetoj situaciji „magle rata“. Pogrešna je procjena neizbježna ako se donosi na temelju pogrešnih pretpostavki. U analiziranom slučaju uviđamo kako je zapovjednik podmornice smatrao da se sprema američki udar, iako to nije bio slučaj. Ne možemo prodrijeti u njegov um pa doznati zašto je zaključio pogrešno, ali donekle možemo pretpostaviti. Uvjeti višetjedne Kubanske krize generirali su, uslijed napete igre živaca, situacijsku pristranost. Manjak dostupnih podataka nadomješten je predrasudama koje su stvorene dugotrajnim animozitetom među velesilama, a prema kojima je svaki potez suprotne strane (SAD-a) unaprijed smatran neprijateljskim i napadačkim činom. Iscrpljenost, vrućina u podmornici, manjak informacija i nemogućnost komunikacije teško mogu dovesti do dobrog ishoda. U takvim trenucima, kad je akterima umanjena sposobnost racionalnog rasuđivanja, bolje je ne donositi nikakve nego pogrešne odluke.

Teško je procijeniti što bi se dogodilo da su neki drugi ljudi bili na mjestu drugog i trećeg časnika na podmornici, te bi li možda i u tom slučaju netko od njih uložio veto na odluku o nuklearnom napadu. No, ostaje činjenica kako je upravo Arhipov svoj udio u kreiranju povijesti iskoristio na najbolji mogući način – svojom je odlukom spasio čovječanstvo.

LITERATURA

- Arndt, Gary (2021) "DEFCON Levels" *Everything Everywhere*; travanj. Dostupno na URL <https://everything-everywhere.com/defcon-levels/>
- Ballistic Missile Submarines (2023) *Submarine Force, U. S. Pacific Fleet*. Dostupno na URL <https://www.csp.navy.mil/SUBPAC-Commands/Submarines/Ballistic-Missile-Submarines/>
- Booth, Ken i Wheeler, J. Nicholas (2008) *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Brzica, Nikola (2022) *Suvremeno ratovanje: asimetrični i hibridni rat u teoriji i praksi*. Zagreb: Svjetska povijest.
- Burr, William i Blanton, S.Tomas (2002) „The Submarines of October“ *The National Security Archive Electronic Briefing BOOK*; listopad. Dostupno na URL <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB75/index2.htm>
- Buzar, Stipe (2020) *Realizam i teorija pravednog rata*. Zagreb: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske
- Castro and the Cold War (2024) *American Experience*. Dostupno na URL <https://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/castro-and-cold-war/>

- Casus foederis (2015) *Proleksis enciklopedija*. Dostupno na URL <https://proleksis.lzmk.hr/52682/>
- Countries with Nuclear Weapons (2024) *World Population Review*. Dostupno na URL <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-with-nuclear-weapons>
- Croatia (1996) *Human Rights Watch*. Dostupno na URL <https://www.hrw.org/reports/1996/Croatia.htm#:~:text=Local%20human%20rights%20monitors%20report,living%20in%20the%20Krajina%20area>
- Davey, Trucker (2017) "55 Years After Preventing Nuclear Attack, Arkhipov Honored With Inaugural Future of Life Award" *Future of Life Institute*; listopad. Dostupno na URL <https://futureoflife.org/2017/10/27/55-years-preventing-nuclear-attack-arkhipov-honored-inaugural-future-life-award/>
- Definitions (2024) *Uppsala University*. Dostupno na URL <https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions>
- Fischer, B. Benjamin (2007) "A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare" *Central Intelligence Agency*; ožujak. Dostupno na URL <https://web.archive.org/web/20090114024850/https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/a-cold-war-conundrum/source.htm>
- Fog of war (2024) *Oxford Reference*. Dostupno na URL <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095826962>
- Frankel, Joseph (2024) „War“ *Britannica*. Dostupno na URL <https://www.britannica.com/topic/war>
- How a Russian soldier prevented World War III 59 years ago (2021) *TRT World*. Dostupno na URL <https://www.trtworld.com/magazine/how-a-russian-soldier-prevented-world-war-iii-59-years-ago-12774934>
- Jakovina, Tvrtko (2016) "Kako se mijenjao pogled na Prvi svjetski rat". U: Agičić, Damir – Roksandić, Drago – Jakovina, Tvrtko (ur.): *Spomenica Renea Lovrenčića*. Zagreb: FF-press. Str. 366-397.
- JFK on Nuclear Weapons and Non-Proliferation (2003) *Carnegie Endowment for International Peace*. Dostupno na URL <https://carnegieendowment.org/2003/11/17/jfk-on-nuclear-weapons-and-non-proliferation-pub-14652>
- Joint Soviet-United States Statement on the Summit Meeting in Geneva (2024) *Reagan Library*. Dostupno na URL <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/joint-soviet-united-states-statement-summit-meeting-geneva>
- Jukić, Robert (2021) "Film: Sjena špijuna, biografski" *FILM-mag*; travanj. Dostupno na URL <https://film-mag.net/wp/?p=45393>
- Katastrofalna američka invazija u Zaljevu svinja – 1961. (2023) *Povijest*. Dostupno na URL <https://povijest.hr/nadanasnjidan/katastrofalna-americka-invazija-u-zaljevu-svinja-1961/>
- Klein, Christopher (2023) "How the Death of a U.S. Air Force Pilot Prevented a Nuclear War" *History*; listopad. Dostupno na URL <https://www.history.com/news/the-cuban-missile-crisis-pilot-whose-death-may-have-saved-millions>

- Kuehn, David (2018) "Democratic Control of the Military". U: Caforio, Giuseppe: *Handbook of the Sociology of the Military*, 2. izd. Madison: Springer. Str. 161-176.
- Lloyd, Marion (2002) „Soviets close to using A-bomb in 1962 crisis, forum is told“ *The Boston Globe*; listopad. Dostupno na URL <https://www.latinamericanstudies.org/cold-war/sovietsbomb.htm>
- Lobell, E. Steven (2010) "Structural Realism/Offensive and Defensive Realism" *Oxford Research Encyclopedias*; ožujak. Dostupno na URL <https://oxfordre.com/internationalstudies/display/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-304>
- MacFarlane, Jamie (2018) "Operation Anadyr" *Stanford University*; ožujak. Dostupno na URL <http://large.stanford.edu/courses/2018/ph241/macfarlane2/>
- Memorandum of Understanding Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics Regarding the Establishment of a Direct Communications Link (2024) *U.S. Department of State*. Dostupno na URL <https://2009-2017.state.gov/t/isn/4785.htm>
- Mickevičute, Rosita (2023) "DEFCON levels: what they are and what do they mean?" *AeroTime*; svibanj. Dostupno na URL <https://www.aerotime.aero/articles/understanding-the-defcon-levels-what-do-they-mean>
- Mills, Claire (2023) "Nuclear weapons at a glance: United Kingdom" *House of Commons Library*, svibanj. Dostupno na URL <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9077/>
- Oct 22, 1962 CE: Kennedy 'Quarantines' Cuba (2023) *Education / National Geographic Society*. Dostupno na URL <https://education.nationalgeographic.org/resource/kennedy-quarantines-cuba/>
- Perišić, Petra (2014) "Preventivna samoobrana i međunarodno pravo" *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 51(2): 509-525. Dostupno na URL <https://repository.pravri.uniri.hr/islandora/object/pravri%3A411/datastream/FILE0/view>
- Povelja Ujedinjenih naroda (1993) *Narodne novine*. Dostupno na URL https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/1993_12_15_35.html
- Prados, John i Jimenez-Bacardi, Arturo (2019) "Kennedy and Cuba: Operation Mongoose" *National Security Archive*; listopad. Dostupno na URL <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/cuba/2019-10-03/kennedy-cuba-operation-mongoose>
- Rajevac, Josipa (2017) "US-CUBA RAPPROCHEMENT" *Polemos* 20(1-2): 103-125. Dostupno na URL <https://hrcak.srce.hr/clanak/288049>
- Recollections of Vadim Orlov (USSR Submarine B-59) (2002) *The National Security Archive*. Dostupno na URL <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB75/asw-ll-16.pdf>
- Robinson-Leon, Jeremy i Burr, William (2002) "IV. Chronology of Submarine Contact During the Cuban Missile Crisis October 1, 1962 – November 14, 1962" *The National Security Archive*. Dostupno na URL <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB75/subchron.htm>

- Russia's nuclear arsenal: How big is it and who controls it? (2023) *Al Jazeera*; ožujak. Dostupno na URL <https://www.aljazeera.com/news/2023/3/25/russias-nuclear-arsenal-how-big-is-it-and-who-controls-it>
- Savranskaya, V. Svetlana (2005) "New Sources on the Role of Soviet Submarines in the Cuban Missile Crisis" *The Journal of Strategic Studies* 28(2): 233-259. Dostupno na URL <http://dx.doi.org/10.1080/01402390500088312>
- Schechter, L. Jerrold i Deriabin S. Peter (1992) *The Spy Who Saved the World: How a Soviet Colonel Changed the Course of the Cold War*. New York: Charles Scribner and Sons.
- Seršić, Maja (2007) "Agresija, samoobrana i anticipatorna samoobrana" *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 57(2): 271-290. Dostupno na URL <https://hrcak.srce.hr/file/17803>
- Simeunović, Bojana (2018) "Distinkcija *jus ad bellum* i *jus in bello* unutar teorije pravednog rata: nastanak i važnost" *Prolegomena* 17(2): 172-190. Dostupno na URL <https://hrcak.srce.hr/file/318092>
- Sjevernoatlantski ugovor (2019) *NATO*; travanj. Dostupno na URL https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hr
- Tapalaga, Andrei (2022) "Secret Study From 1945 Shows How Many Nukes It Takes To End Humanity" *History of Yesterday*; rujan. Dostupno na URL https://historyofyesterday.com/secret-study-from-1945-shows-how-many-nukes-it-takes-to-end-humanity/?utm_content=cmp-true
- The Bay of Pigs (2024) *JFK Library*. Dostupno na URL <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/jfk-in-history/the-bay-of-pigs>
- The Man Who Saved the World (2012) *PBS: Public Broadcasting Service*; listopad. Dostupno na URL <https://www.pbs.org/wnet/secrets/the-man-who-saved-the-world-about-this-episode/871/>
- The Penkovsky Papers (1966) *CIA Reading Room*; siječanj. Dostupno na URL <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP75-00149R000600240016-6.pdf>
- The UK's nuclear deterrent: what you need to know (2023) *Government UK*; ožujak. Dostupno na URL <https://www.gov.uk/government/publications/uk-nuclear-deterrence-factsheet/uk-nuclear-deterrence-what-you-need-to-know>
- Turkey-NATO Together for Peace and Security Since 60 Years (2012) *MFA Turkey*. Dostupno na URL <https://www.mfa.gov.tr/turkey-nato-together-for-peace-and-security-since60-years.en.mfa>
- U-2 Overflights and the Capture of Francis Gray Powers, 1960 (2023) *Milestones - Office of the Historian*. Dostupno na URL <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/u2-incident>
- Uenuma, Francine (2022) "The 1983 Military Drill That Nearly Sparked Nuclear War With the Soviets" *Smithsonian Magazine*; travanj. Dostupno na URL <https://www.smithsonianmag.com/history/the-1983-military-drill-that-nearly-sparked-nuclear-war-with-the-soviets-180979980/>

- Ukraine: Ukrainian fighting tactics endanger civilians (2022) *Amnesty International*; kolovoz. Dostupno na URL <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tactics-endanger-civilians/>
- Vasili Arkhipov (2023) *The Famous People*. Dostupno na URL <https://www.thefamouspeople.com/profiles/vasili-arkhipov-34218.php>
- Walzer, Michael (2010) *Pravedni i nepravedni ratovi: moralni argument sa istorijskim argumentima*, prev. Rastko Jovanović. Beograd: Službeni glasnik
- Watch Now: Better Dead Than Red? The Endueing Legacy of the Red Scare with Clay Risen (2021) *Penn Global*; travanj. Dostupno na URL <https://global.upenn.edu/perryworldhouse/news/watch-now-better-dead-red-enduring-legacy-red-scare-clay-risen>
- Wivel, Anders (2023) "Security dilemma" *Britannica*. Dostupno na URL <https://www.britannica.com/topic/security-dilemma>
- Žunec, Ozren (1998) *Rat i društvo: ogledi iz sociologije vojske i rata*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo.

ROLE OF VASILY ARKHIPOV IN PREVENTING THE ESCALATION OF THE CUBAN CRISIS

Ivo Kokić

SUMMARY

Naval officer Vasily Aleksandrovich Arkhipov has an important role in preventing the nuclear conflict as well as the Third World War at the peak of Cuban crisis. Even though there are enough information about his act, his merit is not well known to the public. Arkhipov, together with two other Soviet officers had to decide whether the nuclear missile should have been fired and consequently start the war with the USA. One officer approved such a decision, for the second one it is not entirely clear which decision he had supported, but it is for sure that Arkhipov decided to veto that decision and in that way thwarted the world cataclysm. That participant showed how heroism is not only the act of taking part in a war but also the act of preventing it. Starting a nuclear war would not bring the victory to his country but that would be a total defeat of both sides and the whole of humanity would be affected, regardless of the involvement of their countries in that conflict. This article analyzes the law of war, the Cuban crisis and the specific event which prevented its escalation.

Keywords: the Cold War, the Cuban Missile Crisis, Vasily Arkhipov, nuclear weapons.